

УДК 351.86:32-027.21

ЕВОЛЮЦІЯ ФЕНОМЕНУ БЕЗПЕКИ: ВІД СТАРОДАВНІХ ПОЛІТИКО-ПРАВОВИХ УЧЕНЬ – ДО СУЧАСНОЇ НАУКОВОЇ ДУМКИ

С. Є. Горбатюк,

кандидат наук з державного управління, докторант кафедри соціальної і гуманітарної політики, Національна академія державного управління при Президентіві України

У статті розкрито еволюцію поняття безпеки від його осмислення у стародавніх політико-правових ученнях до сучасних теоретико-методологічних підходів.

З'ясовано, що розуміння стародавніми мислителями феномену безпеки як головного елементу держави і права ґрунтувалося на концепціях гуманізму, прав людини. Від часів античності до новітньої історії породжені складністю феномену безпеки численні дослідження її суб'єкт-об'єктних характеристик стали основою для розвитку теорії безпеки з позиції системного аналізу взаємодії людини, суспільства, держави. Установлено передумови концептуалізації поняття "національна безпека" у зв'язку із осмисленням феномену безпеки крізь категорії "цінності", "національні інтереси", "розвиток", "суверенітет", "потреби", "права і свободи", "людина і суспільство".

Виявлено сучасні тенденції у розвитку змісту поняття безпеки, що пов'язані зі зміною ціннісної парадигми національної безпеки від воєнно-політичної доктрини до концепції сталого розвитку. Концептуально обґрунтовано зростання ролі соціогуманітарного сегмента в системі забезпечення національної безпеки сучасних держав.

Ключові слова: безпека, національна безпека, види безпеки, національні інтереси, цінності.

S. Y. Gorbatiuk,

Ph.D in Public Administration, Doctoral candidate of the National Academy for Public Administration under the President of Ukraine

EVOLVEMENT OF THE SECURITY PHENOMENON: FROM ANCIENT POLITICAL AND LEGAL DOCTRINES TO THE MODERN SCIENTIFIC THOUGHT

The article addresses the evolution of a notion of security from its conception in ancient political and legal doctrines to the modern theoretical and methodological approaches.

It is found that the understanding by the ancient thinkers of the phenomenon of security as a key element of state and law was based upon the concepts of humanism and human rights. From the antique times to the modern history, numerous studies of its subject/object characteristics have become a basis for the theory of security to be developed from the standpoint of the systemic analysis of interaction between human, society, and state. The prerequisites of conceptualization of the notion of "national security" through the categories of "values", "national interests", "development", "sovereignty", "needs", "rights and freedoms", "human and society" are established.

The modern trends of development of the content of the notion of security which are related to the change of a values paradigm of national security from military and political doctrine to the concept of sustainable development have been identified. The increase in relevance of the social and humanitarian segment in the modern countries' system of national security provision is conceptually substantiated.

Key words: security, national security, the types of security, national interests and values.

С. Е. Горбатюк,

кандидат наук государственного управления, докторант кафедры социальной и гуманитарной политики, Национальная академия государственного управления при Президенте Украины

ЭВОЛЮЦИЯ ФЕНОМЕНА БЕЗОПАСНОСТИ: ОТ ДРЕВНИХ ПОЛИТИКО-ПРАВОВЫХ УЧЕНИЙ – К СОВРЕМЕННОЙ НАУЧНОЙ МЫСЛИ

В статье раскрыто эволюцию понятия безопасности со времен его осмысления в древних политико-правовых учениях до современных теоретико-методологических подходов.

Выяснено, что понимание древними мыслителями феномена безопасности как главного элемента государства и права основывалось на концепциях гуманизма, прав человека. С времен античности до новейшей истории порожденные сложностью феномена безопасности многочисленные исследования ее субъект-объектных характеристик стали основой для развития теории безопасности с позиции системного анализа взаимодействия человека, общества, государства. Установлено предпосылки концептуализации понятия "национальная безопасность" в связи с осмыслением феномена безопасности через категории "ценности", "национальные интересы", "развитие", "суверенитет", "потребности", "права и свободы", "человек и общество".

© Горбатюк С. Е., 2016

Выявлены современные тенденции в развитии содержания понятия безопасности, связанные с изменением ценностной парадигмы национальной безопасности от военно-политической доктрины до концепции устойчивого развития. Концептуально обосновано возрастание роли социогуманитарного сегмента в системе обеспечения национальной безопасности современных государств.

Ключевые слова: безопасность, национальная безопасность, виды безопасности, национальные интересы, ценности.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Питання безпеки в усі періоди всесвітньої історії перебували в центрі уваги людства. І сьогодні в умовах глобалізації, яка охопила економічні, політичні, соціогуманітарні відносини, зростає роль безпеки людини, суспільства, держави в подоланні стихійності у розвитку цивілізації та забезпеченні пріоритету загальнолюдських цінностей.

У доповіді Мюнхенської конференції з безпеки 2016 р. прогнозується зростання викликів, загроз та посилення нестабільності, з якими стикнеться світове співтовариство. За експертними прогнозами, рік стане періодом посилення ризиків (йдеться, зокрема, про ризик міжнародних військових конфронтацій), періодом фундаментальної трансформації: початком більш нестабільної ери для світової спільноти [24, с. 6].

Відповідно, глобальна зумовленість актуалізації питання забезпечення безпеки вимагає пошуку нових шляхів розв'язання наукових і практичних проблем, які породжуються особливостями розвитку сучасного суспільства та змінами геополітичних інтересів у світі. Специфіка наукових досліджень на цьому етапі відкриває широкий простір для теоретичного переосмислення феномену безпеки. Адже особливості переходу науки до "постнекласичного" етапу розвитку полягають, зокрема, в урахуванні ціннісно-сислового елементу в соціальному пізнанні, що відбивається в сучасних наукових поглядах на поняття безпеки. Отже, сприйняття та розуміння перспектив формування сучасної системи забезпечення національної безпеки потребує нових теоретико-методологічних основ дослідження феномену безпеки як інституту держави і соціального інституту.

Аналіз останніх публікацій за проблематикою та виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Проблеми забезпечення безпеки в різних сферах життєдіяльності суспільства є предметом наукових пошуків представників різних галузей науки, зокрема державного управління, економіки, права, соціології, політології, військових і технічних наук та ін.

Дослідженню комплексу питань забезпечення національної безпеки в умовах загострення глобальних проблем людства присвячені праці В.Богдановича, О.Бодрука, В.Горбуліна, Я.Жа-

ліла, А.Семенченка, Г.Ситника, Г.Почепцова, І.Романченка, В.Шамрая, Р.Яновського та інших авторів.

Проблеми забезпечення національної безпеки стали предметом докторських і кандидатських дисертацій українських науковців, серед яких В.Ананьїн, А.Баланда, А.Дацюк, С.Зубченко, Г.Пономаренко, О.Корнієвський, В.Ліпкан, Н.Рингач, Т.Сауляк, А.Семенченко, Г.Ситник, Д.Цвігун, Л.Чекаленко та ін.

З позиції вивчення адміністративно-правової природи національної безпеки становить інтерес науковий доробок В.Авер'янова, В.Ліпкана, І.Пахомова, В.Петкова, В.Цветкова, В.Шаповала, Ю.Шемшученка та інших учених.

Зазначені праці стосуються різних окремих напрямів дослідження національної безпеки. Водночас в умовах глобалізації та суспільних трансформацій проблема осмислення безпеки як інституту держави і соціального інституту потребує нових теоретико-методологічних основ дослідження.

Отже, **метою статті** є дослідження еволюції феномену безпеки у контексті його філософського осмислення в стародавніх політико-правових ученнях та сучасних наукових теоріях.

Виклад основних результатів та їх обґрунтування. Розвиток цивілізації завжди супроводжувався потребою в безпеці. Підтвердженням цього є осмислення феномену безпеки в науковій думці, основи якого закладено ще в античному світі. Питання гуманізму та безпеки перебували у центрі уваги політико-правових вчень Давнього Сходу, Греції і Риму, Середньовіччя, Нових і Новітніх часів. Науковці по-різному розкривали сутність державотворчих процесів, особливості розвитку держави і права, проте безпека розглядалася ними як елемент державності, який пов'язувався із поняттям гуманізму і прав людини.

Давньогрецькі мислителі як фундатори філософської, політичної, правової думки заклали основи та визначили подальший розвиток ідей і концепцій безпеки особистості, суспільства, держави, які вийшли за межі античності. З позиції безпеки людей, які об'єднуються для спільного проживання та задоволення потреб, визначав сутність держави Платон: "...постійно що-небудь потребуючи, багато людей збираються разом, щоб спільно жити й допомагати одне одному;

таке об'єднане поселення ми називаємо державою... Її створять наші потреби" [16, с. 55]. Давньогрецький філософ-матеріаліст Епікур наголошував на рівноцінній ролі держави і суспільства як суб'єктів забезпечення безпеки, обґрунтовуючи, що саме у забезпеченні взаємної безпеки людей, подоланні їх взаємного страху та запобіганні спричинення ними шкоди один одному полягає головна мета держави і суспільства [12, с. 32]. Такий підхід відповідає його концепції держави і права як договору людей між собою про загальну користь і взаємну безпеку.

Із розвитком соціального інституту права виникає розуміння останнього як важливого елементу легітимізації державних рішень у системі безпеки суспільства і держави. На підтримку цієї тези можна згадати голландського юриста, одного з основоположників сучасного міжнародного права Гуго Гроція (1583–1645), на думку якого, відчуття безпеки людям і народам дає саме виникнення права. Філософ зазначає: "...життя людське таке, що повна безпека нам взагалі ніколи не доступна. Проти безпідставних неї побоювань слід покладатися на божественне правосуддя і вдаватися до забезпечення безпеки, але не до сили" [10, с. 196], таким чином, надаючи пріоритет правовим відносинам у забезпеченні безпеки громадян і держави.

Складність феномену безпеки породжує численні дослідження її суб'єкт-об'єктних характеристик. Англійський філософ Т.Гоббс (1588–1679) уперше розвинув теорію безпеки з позиції системного аналізу взаємодії людини, суспільства і держави в контексті створення умов для їх виживання. Саме безпеку громадян він вбачає метою держави. Водночас під забезпеченням безпеки розуміється не виключно безпека існування, а й забезпечення кожній людині всіх благ життя, здобутих законною працею, безпечною та нешкідливою для держави. Цікавим є трактування Т.Гоббсом безпеки людської особистості, під якою він розумів збереження життя та забезпечення засобів такого збереження життя, за яким останнє не стало б важким [8]. У сучасній безпековій теорії цей концепт є предметом соціогуманітарної безпеки.

Філософи XVII ст., розвиваючи основні ідеї філософії Відродження, намагаються дати свою відповідь на запитання щодо місця проблем безпеки в процесах державотворення. Безпека, прагнення до взаємодопомоги і добробуту, за теорією голландського філософа Спінози (1632–1677), стали мотивами переходу до державно-організованого суспільства. На думку представника фі-

лософії Нового часу, саме через те, що люди не могли вважати себе в безпеці, панувало індивідуальне свавілля в умовах додержавного стану, а в контексті аналізу форм державного правління Бенедикт Спіноза вважає, що найкраще мир і безпеку громадян забезпечує демократія [12, с. 76–78]. За словами геніального мислителя епохи Ренесансу, кінцева мета держави полягає не в тому, щоб панувати і тримати людей у страху, підпорядковуючи їх владі іншого, а навпаки, звільнити кожного від страху, щоб людина жила в безпеці, наскільки це можливо, тобто найкращим чином утримувала своє природне право на існування та діяльність без шкоди іншому. Мета держави не в тому, щоб перетворювати людей з розумних істот у тварин або автомати, а, навпаки, в тому, щоб їх душа і тіло виконували свої функції, не наражаючись на небезпеку, а самі вони користувалися вільним розумом і не змагалися один з одним в ненависті, гніві або хитрості й не ставилися вороже один до одного [20].

У цій теорії поряд із концептом соціальної безпеки з'являється категорія духовної безпеки в контексті функції держави щодо її забезпечення. Сучасні теорії гуманітарної безпеки, духовні цінності особистості та суспільства загалом розглядають як фундамент первинних сенсів суспільного буття та найвищий рівень регуляції соціальних процесів у суспільстві, вважаючи цей аспект важливим елементом системи забезпечення національної безпеки.

Найбільш широко феномен безпеки через соціальні й громадянські права людини розкривається в XVIII ст. Так, політичний діяч Великої французької революції Жан Поль Марат право на особисту безпеку, свободу та власність розглядає як природні права людини й основні громадянські права. Крізь призму особистої безпеки, яка позбавляє страху будь-якого гноблення, розкриваються ним громадянські права, що також передбачають особисту свободу, яка дає змогу правильно використовувати власні фізичні та моральні здібності й власність на різні блага, що дає змогу насолоджуватись усім, чим володієш. Доволі цікавим є його погляд на функції суб'єктів забезпечення безпеки. Так, політичний корпус не може існувати без влади забезпечувати свою безпеку і свій захист, тоді як, говорячи про виконавчу владу, йдеться про необхідність забезпечення безпеки держави та її захист. На судову владу, за теорією Жана Поля Марата, покладається обов'язок розслідувати справи, пов'язані з порушенням законів, що підтримують безпеку і спокій [14, с. 11–54].

Спираючись на природно-правову доктрину прав людини та розвиваючи ідею безпеки з позиції взаємодії держави і людини, Томас Джефферсон, автор Декларації незалежності США 1776 р., вкладає у документ таку норму: "... всі люди створені рівними, і всі вони обдаровані своїм Творцем деякими невідчужуваними правами, до числа яких належать: життя, свобода і прагнення до щастя. Для забезпечення цих прав засновані серед людей уряди, що запозичують свою справедливу владу за згодою керованих. Якщо ж дана форма уряду стає згубною для цієї мети, то народ має право змінити або знищити її і заснувати новий уряд, заснований на таких принципах і з такою організацією влади, які, на думку цього народу, все більш можуть сприяти його безпеці й щастю" [11].

Історична цінність Декларації незалежності США, яка синтезувала ідеї філософії епохи Просвітництва, полягає в тому, що вперше в політико-правовому документі крізь потребу досягнення безпеки була зафіксована цінність природних невід'ємних прав людини – життя, свобода і прагнення до щастя, закладено принцип народного суверенітету та нормативно закріплюється право на довіру уряду аж до його зміни для забезпечення безпеки народу.

У контексті інституціоналізації поняття безпеки становить інтерес Декларація прав людини і громадянина 1789 р. Франції, авторами якої стали Лафает, Мірабо, Муньє, Дюпор. Документ став відбиттям природно-правової концепції, яку розвивали французькі просвітителі XVIII ст., і закріпив природні права людини і громадянина: свободу, власність, безпеку та опір пригнічення.

Традиційний для лібералізму перелік індивідуальних свобод, у якому перше місце належить безпеці особистості, а далі – свободі пересування, свободі совісті, слова, друку, сформулював англійський філософ і соціолог Герберт Спенсер. Ідеолог лібералізму доходить висновку, що з покращенням соціальної організації в державі центральна влада все більше і більше бере на себе обов'язок забезпечувати особисту безпеку індивідів [19, с. 165]. Сьогодні більшість дослідників євроінтеграційних процесів наголошують на тому, що саме принципи ліберальної ідеології було покладено в основу створення та розвитку Європейського Союзу, основою спільної зовнішньої та безпекової політики якого залишається дипломатія, а головною ідеєю – забезпечення миру, повага до прав людини та засадничих свобод.

Отже, аналіз філософських теорій дає підстави вважати, що розвиток поглядів на державу і

право відбувався на основі усвідомлення поняття "безпека". І якщо у словнику Робера поняття "безпека", що використовується з 1190 р., визначається як спокійний стан духу людини, захищеність від будь-якої небезпеки, то усвідомлення безпеки як загального блага і мети (функції) держави значно поширюється в XVII–XVIII ст. у країнах Західної Європи.

Переосмислення поняття безпеки та його застосування для позначення стану окремого індивіда, суспільства, а також держави пов'язано з руйнівними наслідками війн і революцій, яких зазнала Європа в XIX–XX ст. У процесі еволюції поняття безпеки розкривається в інституційному аспекті й у нього закладається більш широке розуміння, ніж стан спокою і задоволення через відсутність небезпеки, загрози. У поняття безпеки закладається й наявність інститутів, які покликані забезпечити потребу людини, суспільства, держави у безпеці, тобто держави (в особі органів влади) і права; суспільства, громадянського суспільства і людини як суб'єктів забезпечення безпеки; а також економічних, соціальних, політичних, гуманітарних та інших умов. Фактично йдеться про системне уявлення безпеки як соціального, політичного і філософського феномену.

Таким чином, саме історичні концепції безпеки заклали підґрунтя для подальших досліджень цього феномена. У процесі формування сучасної термінологічної системи і категорії "безпека" в ній дослідники застосовують різноманітні аспекти обґрунтування безпеки у соціальних, гуманітарних, військових та інших науках. Водночас концептуальні підходи до категорії "безпека" розкривають її складний зміст, здебільшого пов'язаний із правами людини, суспільством, державою та управлінням.

Так, політологічне знання дає узагальнене поняття безпеки як діяльності людей, суспільства, держави, світового співтовариства народів щодо виявлення (вивчення), запобігання, послаблення, усунення (ліквідації) і відвернення загрози, здатної загубити їх, позбавити матеріальних і духовних цінностей, завдати невідшкодовних збитків, заблокувати шляхи для прогресивного розвитку [17, с. 47].

Український учений Г.Ситник як дослідник державного управління у сфері національної безпеки стверджує, що "безпека це, з одного боку, тенденції розвитку й умови життєдіяльності соціуму, його структур, інститутів, котрі визначаються відповідними настановами (політичними, правовими, моральними, етичними, культурно-світоглядними та ін.), за яких забезпечується збе-

реження їх якісної визначеності та вільне, тобто таке, що відповідає їх природі, функціонування, а з другого – захищеність цього функціонування від потенційних і реальних загроз” [18, с. 18].

Виходячи з поняття безпеки як суспільних відносин, що визначають політичні й соціогуманітарні умови життєдіяльності людини і громадянина, сучасні науковці акцентують на потребі легітимних засобів її забезпечення. Так, А.Петрянин та О.Петрянина визначають безпеку як забезпечений арсеналом легітимних сил, засобів та інструментів стан суспільних відносин, за яким реалізуються соціально значущі потреби людини і громадянина (особистості), надійно захищені від внутрішніх і зовнішніх загроз його особисті права і свободи, забезпечується розвиток матеріальних і духовних цінностей суспільства, гарантується територіальна цілісність і суверенітет, а також функціонування і розвиток конституційного ладу правової держави [15, с. 176].

Отже, сучасні дослідники у визначенні категорії “безпека” ґрунтуються на розумінні феномену безпеки як відсутності небезпеки, нейтралізації загроз, захищеності життєво важливих інтересів людини, суспільства, держави, розкриваючи його крізь призму ціннісних і світоглядних орієнтацій суспільства. Осмислюючи феномен безпеки крізь категорії “цінності”, “національні інтереси”, “розвиток”, “суверенітет”, “потреби”, “права і свободи”, “людина і суспільство”, була закладена основа для введення в обіг та концептуалізації поняття “національна безпека”.

Історіографічний аналіз свідчить, що широке впровадження поняття безпеки в політико-адміністративний дискурс розвинених країн було пов’язане, насамперед, із його розумінням як військово-політичної безпеки держави, адже в ХХ–ХХІ ст. проблеми безпеки розглядалися в контексті феномену нестабільності. За таких умов як синонім обороноздатності держави в середині 80-х рр. ХХ ст. до політичної лексики на Заході було введено категорію “національна безпека” в розумінні військової і політичної безпеки [9, с. 41].

Сьогодні в процесі концептуалізації поняття національної безпеки науковці виділяють три теоретико-методологічних підходи. Представники біхевіоризму започаткували підхід, за яким в основу поняття національної безпеки покладено базисні цінності суспільства структурного, екзистенціального, функціонального рівня [1, с. 23] (А.Архарія, Д.Гадді, А.Вольферс, Г.Даєм, Дж.Джонсон, Д.Кауфман, Р.Коен, К.Норр, Ф.Трегер, А.Уолферс та ін.). Так, А.Вольферс послідовно розвиває тезу, що безпека є цінністю, по-

ряд із іншими цінностями національної держави [25]. На думку Д.Кауфмана, який розкривав поняття безпеки в об’єктивному та суб’єктивному аспектах, в об’єктивному плані безпека відображає відсутність загроз базовим цінностям суспільства, а в суб’єктивному – відсутність страху, що ці цінності можуть зазнати руйнації [23, с. 12].

Питання цінностей мають гострий проблемний характер і є предметом постійного дискурсу. Так, американський соціолог С.Хантінгтон саме лінії розлому між цивілізаціями (культурами, системами цінностей) вважає лініями фронтів у майбутніх війнах [22]. І хоча теорія С.Хантінгтона піддавалася критичному осмисленню в науковому співтоваристві, зокрема через нівелювання соціально-економічного фактора, його концепція цінностей не втрачає актуальності й сьогодні.

Представники школи політичного реалізму та їх послідовники розвивають ідею обґрунтування поняття національної безпеки крізь призму національних інтересів (А.Бетлер, В.Богданович, О.Бодрук, С.Браун, Б.Броді, О.Данільян, О.Дзюбань, М.Каплан, У.Липман, Г.Моргентау, М.Панов, С.Хоффман та ін.). Засновники цієї школи саме зіткнення основоположних інтересів вбачають джерелом динаміки відносин держав, відводячи важливе місце поняттю сили, зокрема військової, у формуванні національних інтересів. Наприклад, Г.Моргентау акцентує, що орієнтиром США в зовнішній політиці має слугувати інтерес, визначений у термінах сили [3, с. 81].

Третій напрям представляють дослідники, які розглядають національну безпеку в дуалізмі національних інтересів і базисних цінностей суспільства [21, с. 27] (А.Величко, І.Волощук, В.Горбулін, Б.Демидов, А.Качинський, В.Ліпкан, Г.Ситник та ін.). Український науковець В.Ліпкан, розкриваючи поняття національної безпеки крізь призму адміністративного права, визначає її як “діяльність суб’єктів національної безпеки зі створення сприятливих умов для прогресивного функціонування і розвитку українських національних інтересів, джерел добробуту народу України, забезпечення ефективного функціонування системи національної безпеки України. Структурно зазначена діяльність включає: збереження та зміцнення української державності (уклад життя, національні традиції, культура), народу України як творчо-конструктивного суб’єкта буття” [13, с. 10].

Отже, особливості сучасного розвитку полягають у тому, що під впливом глобальних тенденцій зазнає змін сам зміст поняття безпеки, зокрема національної, яке розглядається дедалі ширше, віддаючи перевагу її невійськовому сегменту. Як

зазначає Р.Войтович, виклики глобалізації породили конкретну загрозу для країн, навіть тих, які є центром їх реалізації, що в нових умовах призвело до втрати ефективності колишніх методів та принципів забезпечення воєнної безпеки [6, с. 6]. Автор висловлює переконання: “Держава за будь-яких умов та факторів має бути “сильною”, аби гарантувати своїм громадянам стабільність, соціальну безпеку, а для світової спільноти конкурентність такою мірою, аби ефективно протистояти різним глобалізаційним викликам, які мають місце в сучасному світі” [6, с. 208–209]. Українські вчені О.Білорус і Д.Лук’яненко також широкий погляд на питання безпеки пов’язують із феноменом глобалізації [7].

Загострення політичних, економічних, соціальних, гуманітарних, техногенних, екологічних, етнічних та інших проблем, що стали набувати не тільки національного, а й міжнародного та глобального характеру, стали для фахівців з безпеки поштовхом до пошуку як універсальних, так і специфічних механізмів забезпечення безпеки в різних сферах життєдіяльності суспільства і держави, захисту та просування національних інтересів і цінностей. Відбувається зміна ціннісної парадигми національної безпеки від воєнно-політичної доктрини до концепції сталого розвитку, проголошеної на Всесвітній конференції ООН в 1992 р. Відтак, з кінця ХХ ст. в науковому співтоваристві та адміністративних колах набувають вжитку категорії економічної, суспільної, соціальної, гуманітарної безпеки, які до певної міри взаємопов’язані, визначають та доповнюють одна одну.

Питання збалансування соціальних інтересів у суспільстві та міжнародному співтоваристві в контексті забезпечення безпеки мають гостро проблемний характер. Тому один із головних аспектів суспільно-політичного і наукового дискурсу пов’язаний із прагненням не втратити свою суверенну ідентифікацію, зберегти національну пам’ять, задовольнити та захистити духовні потреби нації та людства, сформувані національну самосвідомість, створити умови для соціального розвитку людини, суспільства, держави. Сучасні дослідники проблем національної безпеки дедалі частіше висловлюють переконання щодо підвищення ролі соціогуманітарної безпеки в майбутньому. Через поєднання соціогуманітарних компонентів забезпечення безпеки науковці та практики обґрунтовують перспективи людського розвитку. Як зазначає колектив науковців Інституту демографії та соціальних досліджень НАН України на чолі з Е.Лібановою, серед основних напрямів політики людського розвитку найбільш

актуальними є безпека соціального середовища, гідна праця, протидія бідності та соціальному відторгненню вразливих верств населення, що ґрунтується на загальнолюдських цінностях гуманізму, справедливості, протидії будь-яким проявам насильства та дискримінації [5, с. 71].

На думку Р.Валіхновського, саме гуманітарні складові в ХХІ ст. матимуть більшу вагу в системах забезпечення безпеки, починаючи від окремої людини, і до міжнародної спільноти загалом [4, с. 252]. Колектив науковців і експертів Національного інституту стратегічних досліджень під керівництвом В.Горбуліна відзначає актуальність проблем забезпечення безпеки в соціогуманітарній сфері, акцентуючи, що “... чільну увагу слід приділяти загрозам національній безпеці України в гуманітарній сфері. Вони здаються матеріально невідчутними, але за своєю природою є стратегічною загрозою № 1 та міною уповільненої дії під спорудою української державності” [2, с. 46].

Як видно з проаналізованих джерел, сьогодні відбувається формування різноаспектних підходів до розуміння безпеки як в науці, так і соціально-політичній практиці. З огляду на сучасну потребу забезпечення життєдіяльності людини, суспільства і держави в умовах формування нового світового порядку більшість дослідників акцентують на соціогуманітарних аспектах забезпечення безпеки, надаючи їй пріоритетного значення в питаннях забезпечення національної безпеки.

Висновки. Аналіз літературних джерел показує різні теоретико-методологічні підходи до визначення сутності та змісту поняття безпеки.

Розуміння стародавніми мислителями феномену безпеки як головного елементу держави і права ґрунтувалося на концепціях гуманізму, прав людини. Саме ці погляди вийшли далеко за межі античності та стали фундаментомутворюючими джерелами для подальшої концептуалізації поняття безпеки й основою для розвитку теорії безпеки з позиції системного аналізу взаємодії людини, суспільства, держави.

Загалом в еволюції поняття безпеки можна виділити кілька основних етапів: розуміння безпеки переважно з позиції безпеки індивіда; усвідомлення безпеки як загального блага і мети (функції) держави, що знаходить значне поширення в XVII–XVIII ст. у країнах Західної Європи; концептуалізація поняття безпеки суспільства та держави внаслідок руйнівних війн та революцій в Європі в XIX–XX ст.

Вербалізація поняття “національна безпека” відбувалося у зв’язку із осмисленням феномену

безпеки кризь категорії “цінності”, “національні інтереси”, “розвиток”, “суверенітет”, “потреби”, “права і свободи”, “людина і суспільство”. Відтак, у середині 80-х рр. ХХ ст. у розумінні військової і політичної безпеки та як синонім обороноздатності держави в політичну лексику вводиться поняття “національна безпека”, яке сьогодні науковцями розкривається кризь призму національних інтересів, національних цінностей та їх взаємозв’язку.

Сучасні тенденції у розвитку змісту поняття безпеки пов’язані зі зміною ціннісної парадигми національної безпеки від воєнно-політичної доктрини до концепції сталого розвитку, роз-

ширенням змісту поняття національної безпеки з виділенням її невійськових сегментів. Відповідно, це приводить до підвищення ролі та місця соціальної, гуманітарної безпеки, які до певної міри взаємопов’язані, визначають та доповнюють одна одну, у забезпеченні цілей людського розвитку, що дає всі підстави актуалізувати концепт соціогуманітарної безпеки в системі забезпечення національної безпеки сучасних держав.

Перспективи подальших досліджень доцільно спрямувати на соціогуманітарний аспект забезпечення національної безпеки в контексті сучасних демократичних перетворень в умовах глобальних впливів та геополітичних змін.

Список використаних джерел

1. Алешенков М. С. Секьюритология : монография / М. С. Алешенков, Б. Н. Родионов. – М. : МГУЛ, 2008. – 104 с.
2. Аналітична доповідь Національного інституту стратегічних досліджень до позачергового Послання Президента України до Верховної Ради України “Про внутрішнє та зовнішнє становище України у сфері національної безпеки”. – Київ : НІСД, 2014. – 148 с.
3. Бобров Є. Сучасні підходи до дослідження економічної безпеки [Електронний ресурс] / Є. Бобров. – Режим доступу : http://irbis-nbuv.gov.ua/gi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/EkUK_2012_4_10.pdf
4. Валіхновський Р. Підходи щодо побудови гуманітарної парадигми забезпечення національної безпеки / Р. Валіхновський // Вісн. НАДУ. – 2010. – № 1. – С. 243–253.
5. Відродження Донбасу: оцінка соціально-економічних втрат і пріоритетні напрями державної політики [Електронний ресурс] : доповідь. – Київ, 2015. – Режим доступу : http://www.idss.org.ua/arhiv/2015_23_09_Donbass.pdf. – Заголовок з екрану. – Дата доступу : 23.02.2016.
6. Войтович Р. В. Вплив глобалізації на систему державного управління (теоретико-методологічний аналіз) : монографія / Р. В. Войтович ; за заг. ред. д-ра філос. наук, проф. В. М. Князева. – Київ : Видво НАДУ, 2007. – 680 с.
7. Глобалізація і безпека розвитку : монографія / кер. авт. кол. і наук. ред. О. Г. Білорус. – Київ : КНЕУ, 2001. – С. 243–312.
8. Гоббс Т. Левіафан, або Суть, будова і повноваження держави церковної та цивільної / Т. Гоббс ; пер. з англ. Р. Димерець [та ін.] ; наук. ред. Т. Польська. – Київ : Дух і Літера, 2000. – 600 с.
9. Государственное управление в сфере национальной безопасности : словарь-справочник / сост. : Г. П. Сытник, В. И. Абрамов, В. Ф. Смолянюк и др. ; под общ. ред. Г. П. Сытника. – Киев : НАГУ, 2012. – 496 с.

References

1. Aleshenkov, M.S. and Rodionov, B. N. (2008), Sek'juritologija: monografija [Sekyurytology: monograph], MGUL, Moscow. Russian Federayion.
2. Analychna dopovid' Natsional'noho instytutu stratehichnykh doslidzhen' do pozacherhovoho Poslannia Prezydenta Ukrainy do Verkhovnoi Rady Ukrainy "Pro vnutrishnie ta zovnishnie stanovysche Ukrainy u sferi natsional'noi bezpeky" [The analytical report of the National Institute for Strategic Studies by the President of Ukraine to the Verkhovna Rada of Ukraine "On the internal and external situation of Ukraine in the sphere of national security"], NISD, Kyiv, Ukraine.
3. Bobrov, Ye. "Current approaches to the study of economic security", available at: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/EkUK_2012_4_10.pdf (Accessed 21 February 2016).
4. Valikhnov's'kyj, R. (2010), "Approaches to create humanitarian paradigm of national security", Visnyk Natsional'noi akademii derzhavnoho upravlinnia pry Prezydentovi Ukrainy, vol. 1, pp, 243–253.
5. (2015), Vidrozhennia Donbasu: otsinka sotsial'no-ekonomichnykh vtrat i priorytetni napriami derzhavnoi polityky: dopovid' [Revival of Donbass: assessment of socio-economic losses and priority areas of public policy: report], available at: http://www.idss.org.ua/arhiv/2015_23_09_Donbass.pdf (Accessed 23 February 2016).
6. Vojtovych, R.V. (2007), Vplyv hlobalizatsii na systemu derzhavnoho upravlinnia (teoretyko-metodolohichnyj analiz): monohrafiia [The impact of globalization on the public administration (theoretical and methodological analysis): monograph], ed. by Kniaziev, V. M., National Academy for Public Administration under the President of Ukraine, Kyiv, Ukraine.
7. Bilorus, O.H. (Ed.), (2001), Hlobalizatsiia i bezpeka rozvytku: monohrafiia [Globalization and Security of Development: Monograph], Kyiv National Economic University, Kyiv, Ukraine.
8. Hobbs, T. (2000), Leviathan, abo Sut', budova i povnovazhennia derzhavy tserkovnoi ta tsyvil'noi, [Leviathan, or essence, structure and powers of the state church and civil], translated from English by Dymerec's, R. and others, ed. by Pol's'ka, T., Dukh i Litera, Kyiv, Ukraine.
9. Sytnyk, H.P., Abramov, V.Y., Smolianiuk, V.F. and others, ed. by Sytnyk, H.P. (2012), Gosudarstvennoe up-

10. Гроций Г. О праве войны и мира : репринт с изд. 1956 г. / Г. Гроций. – М. : Ладомир, 1994. – 868 с.
11. Декларация независимости Соединенных Штатов Америки : трактат [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/S.America/XVIII/1760-1780/Deklac_nezavisim/text.phtml?id=4684. – Заголовок з екрана. – Дата доступа : 16.02.2016.
12. Історія вчень про державу і право : підручник / за ред. проф. Г. Г. Демиденка, проф. О. В. Петришина. – Харків : Право, 2009. – 256 с.
13. Ліпкан В. А. Адміністративно-правові основи забезпечення національної безпеки України : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07 / Ліпкан В. А. – Київ, 2008. – 34 с.
14. Марат Ж. П. Избранные произведения : в 2 т. / Ж. П. Марат. – Т. 2. – М., 1956. – 320 с.
15. Петрянин А. В. Понятие безопасности: законодательно-доктринальные подходы / А. В. Петрянин, О. А. Петрянина // Юридическая наука и практика : вестн. Нижегородской академии МВД России. – 2013. – № 21. – С. 173–176.
16. Платон. Держава / Платон ; пер. з давньогр. Д. Коваль. – Київ : Основи, 2000. – 355 с.
17. Політологічний енциклопедичний словник / упоряд. В. П. Горбатенко ; за ред. Ю. С. Шемшученка, В. Д. Бабкіна, В. П. Горбатенка. – 2-ге вид., допов. і переробл. – Київ : Генеза, 2004. – 736 с.
18. Ситник Г. П. Державне управління національною безпекою України : монографія / Г. П. Ситник. – Київ : Вид-во НАДУ, 2004. – 408 с.
19. Спенсер Г. Личность и государство : пер. с англ. / Герберт Спенсер. – Челябинск : Социум, 2006. – 205 с. (Серия: “Библиотека ГВЛ: Политика”).
20. Спиноза Б. Богословско-политический трактат [Электронный ресурс] / Б. Спиноза. – Режим доступа : http://www.civibook.ru/files/File/Spinoza_B-P_tr.pdf. – Заголовок з екрана. – Дата доступу : 16.02.2016.
21. Теоретико-методологічні засади забезпечення національної безпеки держави у її визначальних сферах : монографія / В. Ю. Богданович, А. І. Семенченко, Ю. В. Єгоров, О. О. Бортник. – Київ : Вид-во “Кий”, 2007. – 370 с.
22. Huntington S. P. The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order / S. P. Huntington. – N. Y. : Simon & Shuster, 1996. – 368 p.
23. Kaufman D. US National Security: A Framework for Analysis / D. Kaufman, J. Mc Kitrick, T. Leney. – Lexington, MA. “Lexington Books”, 1985.
24. Munich Security Report 2016. Boundless Crises, Reckless Spoilers, Helpless Guardians [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <file:///D:/MunichSecurityReport2016.pdf>.
25. The Insecurity Dilemma: National, Regime and State Securities in the Third World / edited by Brian. L. Job. – London, Boulder : Lynne Rienner, 1992. – 257 p.
10. Grocij, G. (1994), O prave vojny i mira [On the Law of War and Peace], Ladomir, Moscow, Russian Federation.
11. The Declaration of Independence of the United States of America: a treatise, available at: http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/S.America/XVIII/1760-1780/Deklac_nezavisim/text.phtml?id=4684 (Accessed 16 February 2016).
12. Demydenko, H.H. and Petryshyn, O.V. (Editors) (2009), Istoriiia vchen' pro derzhavu i pravo: pidruchnyk [History of doctrines of state and law: a textbook], Pravo, Kharkiv, Ukraine.
13. Lipkan, V.A. (2008), “Administrative and legal foundations of national security of Ukraine”, Ph.D. Thesis, Administrative Law and Process; Finance Law; Information Law, Kyiv National University of Internal Affairs, Kyiv, Ukraine.
14. Marat, Zh.P. (1956), Izbrannnye proizvedeniia [Selected Works], vol. 2, Moscow, USSR.
15. Petriianin, A.V. and Petriianina, O. A. (2013), “Security Concept: legislative and doctrinal approaches”, Juridicheskaja nauka i praktika : Vestnik Nizhegorodskoj akademii Ministerstva vnutrennih del Rossii, vol. 21, pp. 173–176.
16. Platon (2000), Derzhava [The State], Translated from Ancient Greek by Koval', D., Osnovy, Kyiv, Ukraine.
17. Shemshuchenko, Yu.S., Babkina, V.D. and Horbatenko, V.P. (Editors), (2004), Politolohichnyj entsyklopedychnyj slovnyk [Political Science Encyclopedic Dictionary], 2-nd ed., Heneza, Kyiv, Ukraine.
18. Sytnyk, H.P. (2004), Derzhavne upravlinnia natsional'noi bezpekoiu Ukrainy: monohrafiia [Public administration national security of Ukraine: Monograph], National Academy for Public Administration under the President of Ukraine, Kyiv, Ukraine.
19. Spenser, G. (2006), Lichnost' i gosudarstvo [Personality and State], Translation from English, Socium, Cheljabinsk, Russian Federation.
20. Spinoza, B. Bogoslovsko-politicheskij traktat [Theological-Political Treatise], available at: http://www.civibook.ru/files/File/Spinoza_B-P_tr.pdf (Accessed 16 February 2016).
21. Bohdanovych, V.Yu., Semenchenko, A.I., Yehorov, Yu.V. and Bortnyk, O.O. (2007), Teoretyko-metodolohichni zasady zabezpechennia natsional'noi bezpeky derzhavy u ii vyznachal'nykh sferakh: monohrafiia [Theoretical and methodological principles of the national security of state in its defining areas: Monograph], Publishing house “Kyj”, Kyiv, Ukraine.
22. Huntington, S.P. (1996), The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order, Simon & Shuster, N. Y., USA.
23. Kaufman, D., Mc Kitrick, J. and Leney, T. (1985), US National Security: A Framework for Analysis, MA “Lexington Books”, Lexington, USA.
24. Munich Security Report 2016. Boundless Crises, Reckless Spoilers, Helpless Guardians, available at: <file:///D:/MunichSecurityReport2016.pdf>
25. The Insecurity Dilemma: National, Regime, and State Securities in the Third World (1992), ed. by Brian. L. Job, Boulder: Lynne Rienner, London, UK.